

A ZÖNGÉSSÉGI HASONULÁS ÉS A TŰNÉKENY MÁSSALHANGZÓK

ZSIGRI GYULA

zsigri@hung.u-szeged.hu

A zöngésségi hasonulás bemenetét és környezetét az alábbi mássalhangzók alkotják:¹

- (1) Bemenet: p b t d ċ j k g f v s z ʃ ʒ ts dz tʃ dʒ (h)
Környezet: p b t d ċ j k g f – s z ʃ ʒ ts dz tʃ dʒ h

A bemeneti részben a /h/ azért van zárójelben, mert ennek a mássalhangzónak a hasonulásáról különböző szerzők különböző véleményen vannak. Deme (1961: 99) szerint a /h/ „csak igen gyengén zöngésül”, Papp (1966: 136) és Siptár (1993: 28; 1995: 44; 1996: 86) szerint pedig egyáltalán nem. Siptár ezt példával is illusztrálja: *pechből* [-xb-], *[-yb-]. Abondolónál (1988: 67) a /h/ veláris és palatális allofónja² is zöngésülhet: *krachba* [krɔɣbɔ], *pechbe* [peçbɛ].³ Vago (1980: 45, 5. jegyzet) csak azokkal a szavakkal számol, amelyekben a /h/ mássalhangzó előtt vagy szó végén törlődik.

A zöngésségi hasonulást Szépe (1969) óta többen többféleképp formalizálták. A cikkben sorra veszem az eddigi javaslatokat, és megoldást kínálok a felmerülő problémákra.

1. Szépe szabálya

Szépe (1969: 431) úgy zárja ki a /v/-t a szabály környezetéből, hogy minden felszíni [v]-t egy általa /β/-val jelölt – a jegyei ([–mgh, –msh, +kerek]) alapján (i. m. 413) a /w/-vel azonosítható – félmagánhangzóból származtat. A szabály (i. m. 458) bemenetét vagylagosan a zöngés-zöngétlen szembenállásban résztvevő mássalhangzók és a /β/ alkotják, a környezetét pedig a zöngés-zöngétlen szembenállásban résztvevő mássalhangzók és a /h/. „Voltaképpen tehát négy szabály összevonásáról van szó.” (i. m. 458) A zöngésségi hasonulás után egy környezetfüggetlen jegyváltoztató szabály (i. m. 431) az összes /β/-t /v/-re változtatja.

¹ Az APhI átírását használom azzal a módosítással, hogy a gyakorlati írásban *ɥ*-vel jelölt mássalhangzót /c/ helyett /č/-vel írom át.

² Több szerző (pl. Deme 1961: 84, Kassai 1994: 622–3) is úgy véli, hogy az *ihlet* /h/-ja fonetikailag azonos a szó végén zöngétlen mássalhangzók után ejtett /j/-vel (*loj* [-pç]). Megfigyelésem szerint azonban ez a /h/ csak annyira közelíti meg az „*ich-laut*”-ot, mint a *Miki*-beli /k/ a *Matyi*-beli /č/-t. A *pech* szónak ellenben magyaros [pɛç] és németes [peç] ejtése is lehetséges.

³ Abondolo könyve az APhI átírásának 1989-es megújítása előtt jelent meg, ezért a szerző kénytelen volt a [ç] zöngés párjára ([j]) saját jelet alkotni.

Szépe írása idején a diszjunkciót és a kontextusfüggetlen jegyváltoztató szabályokat még szabadon használták, ma már ezeket igyekeznek elkerülni. Minél erősebb ugyanis az eszközrendszer, annál inkább képes a nyelvben nem létező alakulatokat is előállítani.

2. Barkai és Horvath szonoritási hierarchiája

Barkai és Horvath (1978) a [szonoráns] jegy többértékűvé tételében látja a megoldást. A mássalhangzók szonoránsértékét az alábbi szonoritási skálán tüntetik fel (i. m. 83):⁴

(2)	zárhangok	réshangok	v	nazálisok	j	r	l
	1	2	3	4	5	6	7

A zöngésségi hasonulást ennek megfelelően a következőképp írják fel (uo.):

$$(3) \quad m. \text{ szonoráns} \rightarrow [\alpha \text{ zöng}] / \text{---} (\#) \left[\begin{array}{c} n. \text{ szonoráns} \\ \alpha \text{ zöng} \end{array} \right]$$

ahol $m \leq 3$, és $n \leq 2$

Ez a megoldás a kétértékűség feladása miatt nem terjedt el a generatív fonológiában.

3. Zengő /v/-s szabályok

3.1. Vago klasszikus generatív szabálya és Siptár korai szabályai

A Szépenél megjelenő absztrakt /w/ Vago (1980: 76–8, 96–9) rendszerében is szerepel, de ő már nem minden felszíni [v]-t származtat /w/-ből, csak azokat, amelyek részt vesznek valamilyen morfofonológiai változásban (pl. *mivé ~ naggyá*), viszont nemcsak a /w/-t sorolja a zengőhangok közé, hanem a /v/-t is (i. m. 32). Az SPE-től (Chomsky–Halle 1968) abban is eltér, hogy a /h/-t zörejhagnak veszi, de a /h/ besorolása tekintetében az SPE inkább a kivétel volt, mint a szabály. Ezekkel a változtatásokkal Vago eléri, hogy az összetevő szabályok száma kettőre csökkenjen (i. m. 35):

(4) Vago klasszikus generatív zöngésségi hasonulása

$$\left\{ \begin{array}{l} [- \text{szon}] \\ [+ \text{msh}] \\ [- \text{kor}] \\ [+ \text{foly}] \end{array} \right\} \rightarrow [\alpha \text{ zöng}] / \text{---} (\#) \left[\begin{array}{l} - \text{szon} \\ \alpha \text{ zöng} \end{array} \right]$$

(A zörejhagok és a /v/ zöngésség tekintetében hasonulnak az utánuk következő zörejhagokhoz.)

A /v/-ből származó /f/ zörejhaggá válásáról egy alsóbb szintű igazítószabály gondoskodik (i. m. 46, 6. jegyzet).

⁴Az eredetiben a j helyén y szerepel.

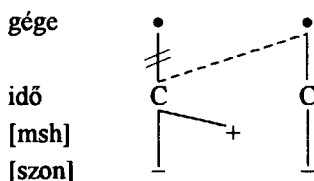
Siptár (1993: 37–8; 1995: 71–2) a zörejhangok zöngésségi hasonulásának a be-
menetét a [+ msh] jegyű szegmentumokra korlátozza,⁵ és ezzel a /h/-t kizárja a haso-
nuló mássalhangzók köréből. Azt, hogy a zöngésségi hasonulás megelőzze a szótag-
végi /h/ [+ msh] jegyű [x]-vá alakulását (mint pl. a *potrohból* szóban), extrinszikus⁶
rendezéssel éri el.

(5) Siptár klasszikus generatív zöngésségi hasonulása

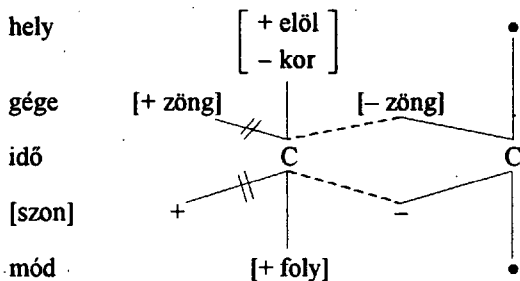
$$\left\{ \begin{array}{l} [- \text{szon}] \\ + \text{msh} \\ + \text{elöl} \\ - \text{kor} \\ + \text{foly} \end{array} \right\} \rightarrow [\alpha \text{ zöng}] / \text{---} (\#) \left\{ \begin{array}{l} - \text{szon} \\ \alpha \text{ zöng} \end{array} \right\}$$

(6) Siptár autoszegmentális szabályai

(a) A zörejhangok zöngésségi hasonulása

(b) A /v/ zöngétlenedése

⁵Nem minden mássalhangzó [+ msh] jegyű. Az *SPE* osztályozása szerint a magyar mássalhangzók közül a /h/ és a /j/ [- msh]. Siptár (1993: 29; 1995: 44) szerint csak a /h/ [- msh].

⁶Ha a szabályok alkalmazásának sorrendje általános, a szabályok szerkezetére utaló elvekből következik, akkor a szabályok sorba rendezése intrinszikus, egyébként extrinszikus. Az extrinszikus szabályrendezést ma már igyekeznek elkerülni.

A /v/ zöngétlenedésének a zörejhangok zöngésségi hasonulásától való elkülönítése – külön szabállyal vagy kapcsos zárójelen⁷ belüli összetevő szabállyal – több szempontból is vitatható:

- (7) (a) A /v/-nek a zengőhangok közé való átsorolását eleve kérdésessé teszi az, hogy a /v/ részt vesz a zöngés-zöngétlen szembenállásban.
- (b) A /v/ elkülönítése felveti olyan nyelvek lehetőségét, amelyekben minden zörejhang hasonul, csak a /v/ nem, vagy amelyekben egyetlen zörejhang sem hasonul, de a /v/ igen. Ilyen nyelvekről nincs tudomásom.
- (c) A köznyelvi [v] fonetikailag azonos a nyugat-dunántúli [v]-vel, ez utóbbi nyelvváltozatban azonban a /v/ nemcsak hasonul, hanem hasonít is, pl. *od van, kizs viz, sog vuot* (Imre [1971: 264] példái).

(7c) a következők miatt gyengíti a zengő /v/-s elemzést:

- (8) a Az azonos felszíni megjelenésű szegmentumokkal szemben természetes elvárás, hogy azonos felszíni jegyeket kapjanak. Eszerint, ha a köznyelvi [v] [+ szon], akkor a vele fonetikailag azonos nyugat-dunántúli [v]-nek is [+ szon]-nak kell lennie.⁸
- b Elméleti szempontból nemkívánatos az olyan szabály, amely egy mögöttes szegmentum [α jegy]-ét minden előfordulásában [- α jegy]-re cseréli.
- c Ha a nyugat-dunántúli [v]-t, hogy a zöngésségi hasonulás környezetében benne lehessen, mögöttes [- szon] /v/-ből származtatjuk, a felszínen viszont azonossá kívánjuk tenni a köznyelvi [v]-vel, akkor szükségünk van egy extrinszikusan a zöngésségi hasonulás után rendezett kontextusfüggetlen szabályra, amely minden /v/-t [+ szon] jegyűre változtat.
- d Ha a nyugat-dunántúli [v]-t mögöttes [+ szon] /v/-ből származtatjuk, akkor az intuitíve egyszerűbb nyugat-dunántúli zöngésségi hasonulás felírásához egy helyett három (összetevő) szabályra lesz szükség.

⁷A kapcsos zárójeles szabályok kritikáját l. McCawley (1989).

⁸Ha a [± szon] jegynek nincs fonetikai megfelelője, akkor mesterséges, absztrakt jegy, és kétséges a létjogosultsága.

3.2. Olsson szabályai

A /v/-t Olsson (1992: 16) is a zengő mássalhangzók közé sorolja, de szerinte a zöngésségi hasonulás csak a zörejhangokon megy végbe (i. m. 64):

(9) Olsson zöngésségi hasonulása

$$\left[\begin{array}{c} C \\ - \text{szon} \\ \leftarrow \alpha \text{ zöng} \end{array} \right]$$

Zörejmássalhangzók sorozatában az utolsó zörejhang zöngésségi hasonulást indukál.

A /v/ azért hasonul mégis, mert egy strukturális *v*-erősödés (structural *v* strengthening, i. m. 63) nevű szabály mássalhangzó vagy szünet előtt olyanná teszi, mintha zörejhang volna:

(10) Olsson strukturális *v*-erősödése

$$\left[\begin{array}{c} - \text{msh} \\ - \text{mgh} \\ + \text{elöl} \end{array} \right] \quad [- \text{szill}]$$

↓

‘[- szon]’

Strukturálisnak Olsson az olyan szabályokat nevezi, amelyek a módosuló szegmentumnak csak a viselkedését változtatják meg, fonetikai tulajdonságait nem, és ezeket úgy különbözteti meg a többitől, hogy a változásmátrixot egyvonásos idézőjelek közé teszi (l. még i. m. 170–1).

Olsson strukturális *v*-erősödése – azonkívül, hogy a „strukturális” szabályok nemkívánatosak – túl erős: nemcsak a zöngésségi hasonulás bemenetében teszi a /v/-ket zörejhanggá, hanem pl. a *Tóth Vladimir*-ban és a *sok vlach*-ban is. A zörejes /v/-nek viszont (9) szerint zöngésítenie kellene az előtte álló zöngétlen mássalhangzót. A probléma nem intézhető el azzal, hogy a *vl*- kezdetű szavak a magyarban kivételesek. Az orosz zöngésségi hasonulás – a /x/-nak a /v/ szempontjából közömbös zöngésítésétől eltekintve – megegyezik a magyarral:⁹

- (11) *водка* ‘vodka’ /d+k/ → [tk], *сбросить* ‘ledob’ /s+b/ → [zb],
московский ‘moszkvai’ /-vsk-/ → [-fsk-], *Москва* ‘Moszkva’ [-skv-], *[-zgv-].

⁹A héber is. L. Barkai – Horvath (1978).

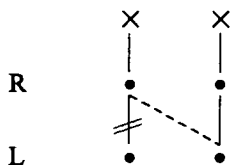
Az oroszban a /v/-vel kezdődő elágazó szótagkezdetek teljesen szokványosak, a *нет врача* [-tvr-] 'nincs orvos' kijelentésben mégsem zöngésíti a /v/ a /t/-t.

(7a) és (7c) Olssonnal szemben is maradéktalanul fennáll. A (7b)-beli valószínűtlen nyelvek közül viszont csak azoknak a lehetősége merül fel, amelyekben a zörejhangek hasonulnak, de a /v/ nem.

4. Siptár alulszabott megoldása

Siptár (1996: 89) szerint a /v/ mögöttesen se nem zengőhang, se nem zörejhangek, hanem gégejegy nélküli, alulszabott mássalhangzó. Mögöttesen csak a Vago-i értelemben vett zörejhangeknek van gégejegyük. A zöngésségi hasonulásban a gégejeggyel rendelkező szegmentumok vesznek részt (i. m. 91):

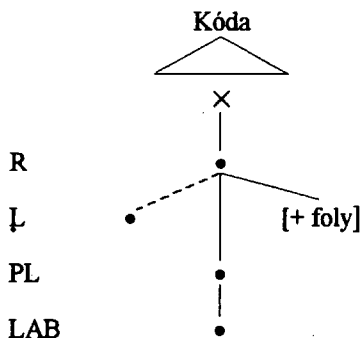
(12) Siptár (1996) zöngésségi hasonulása

(R = gyökér, L = gége)

A /v/-t az alábbi szabály teszi alkalmassá arra, hogy hasonulhasson a rá következő zörejhangekhez (i. m. 91):

(13) Siptár *v*-obstruentizációja

(PL = hely, LAB = labiális)

A *v*-obstruentizáció azt a nyelvi tényt használja ki, hogy a magyarban csak kódabeli /v/ után következhet zörejhangek.

(7a) alól Siptár elegánsan kibújik, (7c) azonban vele szemben is fennáll. A (7b)-beli valószínűtlen nyelvek közül nála is csak azoknak a lehetősége merül fel, amelyekben a zörejhangok hasonulnak, de a /v/ nem.

A magyar és orosz zöngésségi hasonulás egyformasága Siptár javaslatát is kérdésessé teszi. Az oroszban ugyanis szókezdő /v/-t is követhet zörejhang:

- (14) *вну́ска́ть* 'beenged' /vp/ → [fp], *всоча́ть* 'beszív' /vs/ → [fs],
вхо́дитъ 'bemegey' /vx/ → [fx]¹⁰

Ez nemcsak azért érv Siptár szótagszerkezeten alapuló elemzése ellen, mert a /v/ a két nyelvben egyébként egyformán viselkedik, hanem azért is, mert az oroszul tanuló magyarok a /v/-nek a (14)-beli zöngétlenítését nem tanulják, hanem spontán csinálják.

A (13) szabályban az is kifogásolható, hogy csak azért rendel a /v/-hez gégejeget, hogy azt a (12) szabály lekapcsolhassa róla.

5. Kornai szabályai

Kornai egyértékű jegyekre épülő javaslatában a zöngésségi hasonulás a zöngésedés és a zöngétlenedés mentén válik ketté: a zöngésedést a Z (= zöngé) jegy zörejhangok (obstruensek) közötti terjedéseként, a zöngétlenedést pedig ugyanennek a jegynek a lekapcsolódásaként ábrázolja (1994: 57):

- (15) a) Zöngésedés
zöngetengely		Z
	x	
időtengely	C	C
módtengely	Ob	Ob
- b) Zörejhang-zöngétlenedés
zöngetengely			Z
			x
időtengely	C	→ - Z /	C
módtengely	Ob		Ob

A zörejhangok közé sorolt /v/-t úgy vonja ki a zöngésedés környezetéből, hogy a /v/ Z jegyét nem a zöngetengelyre teszi, hanem a módtengelyre (i. m. 25, 26). Ez a megoldás amellet, hogy önkényes, pontatlan is: Kornai ábrázolásában a zörejhangok

¹⁰ Az idézett szavak 'be' jelentésű *в* prefixuma másutt [v]-ként jelentkezik: *вдыха́ть* 'belélegez' [vd-], *воблека́ть* 'bevon' [vo-].

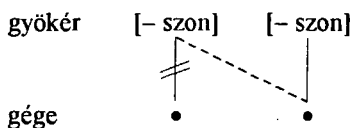
Arról, hogy az [f]-fé vált /v/ ne legyen tűnékeny, a [v]-re változott /f/ pedig az legyen az alábbi két redundanciaszabály gondoskodik:

- (18) a) $[- \text{zöng}] \rightarrow \begin{bmatrix} - \text{szon} \\ - \text{tűn} \end{bmatrix}$
- b) $\begin{bmatrix} + \text{zöng} \\ + \text{foly} \\ - \text{kor} \end{bmatrix} \rightarrow [+ \text{tűn}]$

(18b) a felszíni zöngés [h]-t is tűnékenynek nyilvánítja. Így az intervokális /h/ a nyelvjárásokban vele váltakozó /l, j, v/ mássalhangzókkal természetes osztályt alkot. Néhány példa erre a váltakozásra (Imre 1971: 258–60): *csollán* ‘csalán’ (Hegykő, Győr-Sopron megye; Balatonmagyaród, Zala m.) ~ *csójjány* (Dudar, Veszprém m.) ~ *csójjány* (Szentgál, Veszprém m.) ~ *csóvány* (Úny, Komárom m.; Mogyoród, Pest m.) ~ *csóhány* (Sukoró, Fejér m.) ~ *csihány* ~ *csihán* (Zágon, Kovászna m., Erdély); *gyüök* ~ *gyüjök* ~ *gyüvök* ‘jövök’ (Várong, Tolna m.) ~ *gyülök* (Alsóőr, Ausztria) ~ *gyühök* (Patak, Nógrádmarcfal, Nagylóc, Nógrád m., Csáb, Szlovákia).

A nyugat-dunántúli zöngességi hasonulás egyszerűbb a köznyelvinél:

- (19) Nyugat-dunántúli zöngességi hasonulás

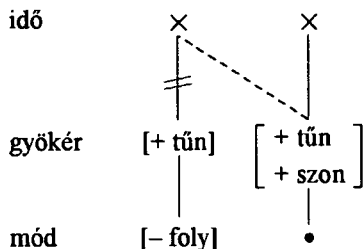

A zöngességi hasonulás kapcsán meg szokták még említeni, hogy Nyitra vidékén a *h* nem hasonít (Imre i. m. 264). Valószínűnek tűnik azonban, hogy ez a nyelvváltozat nem a zöngességi hasonulásban különbözik a köznyelvtől, hanem a *h*-ban: lehet, hogy a szlovákhhoz hasonlóan itt is mögöttes /h/-t kell feltételeznünk, amelynek ha egyáltalán van zöngétlen változata, az legfeljebb csak zöngétlen mássalhangzó vagy szünet után fordul elő.

6.3. Egyéb szabályok

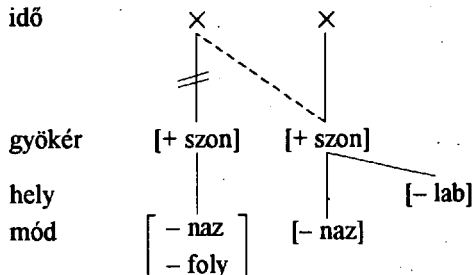
Az /l/-nek az /r/-hez és /j/-hez való fakultatív posztlexikális hasonulása (pl. *egyedül rabolta ki* [-r-], *aluljáró* [-j-]) zörejhangként osztályozott /v/-vel és [+ tűn, - foly] /l/-lel a következőképp ábrázolható:

(20) Likvidahasonulás

Zengőhangként elemzett /v/-vel és a [± tűnékeny] jegy nélkül a szabály bemenetében és környezetében is legalább három-három jegyre van szükség:

(21) idő

A [± tűnékeny] jeggyel a lexikális *j*-hasonulás, valamint az *ez/az* z-jének és a *-val/-vel, -vá/-vé* v-jének a viselkedése is könnyebben szabályba foglalható (Zsigri 1994: 54, 66–76).

6.4. Fonotaktika

A /v/ elágazó szótagkezdetben és szótagvégi mássalhangzó-torlódásban is megjelenhet, pl. *svéd, kvártély, tviszt; könyv, -szenv, elv, kedv, nedv*. Az elágazó kódában való előfordulása a zengő /v/-s elemzést látszik támogatni, mivel a [± szon] jegy tekintetében azonos szegmentumok egyébként nincsenek ebben a pozícióban.¹¹

A zengő /v/-s elemzést alapul véve Törkenczy (1994: 283) egyebek mellett az alábbi feltételeket fogalmazza meg az elágazó szótagkezdetekre:

- (22) a) zörejhang + zörejhang kombinációk nincsenek
 b) zengőhang + zengőhang kombinációk nincsenek
 c) nazálisok nem fordulnak elő

(22a) és (22b) összevonható:

- (23) a [± szon] jegy tekintetében azonos szegmentumok nem fordulnak elő

¹¹A *sport, strand, sztereó, sztrájk* szavak szókezdő /ʃ/, /s/ mássalhangzója nem a szótagkezdetben van, hanem a szótagelőben (l. Törkenczy 1994: 287–293).

Ha a /v/-t zörejhagnak vesszük, akkor a (22)-beli feltételek helyett a következők fogalmazhatók meg:

- (24) a) a [$\pm$ tűn] jegy tekintetében azonos szegmentumok nem fordulnak elő
 b) zengőhang + zengőhang kombinációk nincsenek

(24a) és (24b) magában foglalja (22c)-t, így a zörejhagos elemzésben sincs szükség több szabályra, mint a zengő /v/-sben.

A /v/-nek a szótagvégi mássalhangzó-torlódásban való megjelenése a zörejhagos elemzést támogatja. A *kedv*, *nedv* szavak /v/-je zörejhagként kevésbé sérti meg a szonoritási sorbarendezést, mint zengőhangként, zengőhangok után (*könyv*, *elv*) pedig egyáltalán nem sérti meg.

7. A /h/ problémája

Korábbi javaslatában Siptár (1993: 37–8; 1995: 71–2) úgy akadályozza meg a /h/ zöngességi hasonulását, hogy a szabály bemenetét a [+ msh] jegyű szegmentumokra szűkíti. Mivel a /h/-nak a mássalhangzók előtti /x/ allofónja valójában [+ msh] jegyű, a zöngességi hasonulást kénytelen extrinszikusan a /h/ → /x/ szabály elé rendezni. Később (1996: 86) olyan ad hoc szűrőt javasol, amely megtiltja a [ɣ] felszíni megjelenését.

Zsigri (1994)-ben a szótagvégi /h/ fonotaktikai jelöltségén alapuló megoldást javasoltam. A következő szavak /h/-ja a konzervatív standard kiejtésben csak akkor hangzik, ha magánhangzóval kezdődő toldalék követi: *oláh*, *cseh*, *céh*, *pléh*, *méh*₁ (rovar), *méh*₂ (testrészt), *juh*, *düh*, *rüh*.¹² Az ÉKSz. (Juhász szerk. 1972) ezek kiejtését a következőképp adja meg: [olá], [cse], [cé], [plé] [mé], [mé], [ju], [dü]. A *rüh* kiejtését nem közli, de *A magyar helyesírás szabályai* (AkH. 1984: 316) *rühvel* szóalakjából egyértelműen kiderül, hogy benne is néma a /h/. Kevésbé konzervatív vagy kevésbé standard kiejtésben a betűejtés érvényesül: a *cseh* szó kivételével minden leírt h-t kimondanak.

Az indulatszavak és idegen szavak kivételével a konzervatív standard kiejtésben csak öt olyan tő van, amelyben a szótagvégi h biztosan hangzik. Ezek a *doh*, *potroh*, *ihlet*, *enyh*, *bolyh*. Rajtuk kívül van még négy ingadozó tő, az *éh*, *keh*, *moh* és *tereh*. Az ÉKSz. ezeknek h-s és h nélküli kiejtését is megadja. A kilenc tő közül csak a *doh*, *potroh*, *keh*, *ihlet* jöhet komolyan számításba. A ma már csak képzett és összetett szavakban jelentkező *éh* tő szótagvégi /h/-val való ejtését az ÉKSz. csak az *éh* tőszónál tünteti fel, a helyette ma használt *éhség* szóban és az *éhbér*, *éhgyomor*, *éhhálál*, *éhkopp*, *éhszomj* csak a néma /h/-s ejtést közli. Az *enyh* és a *bolyh* szinte sosem fordul elő magánhangzóval kezdődő toldalék nélkül (*enyhet*, *enyhül*; *bolyhos*) – és akkor már

¹² A h végű szavak forrása: Papp szerk. (1969: 143).

nem szótagvégi /h/ –, a tőszóként elavult *moh* pedig csak a szótagkezdő /h/-t tartalmazó *mohos* szóban és az ÉKSz. által választékosnak minősített *mohlepte* összetételben szerepel. A *tereh* szót Arany János balladájából, A walesi bárdokból ismerjük, ott viszont a rimből kikövetkeztethetően néma benne a /h/.

Az előző bekezdésben felsoroltakon kívül idegen szavak és mozaikszavak is tartalmaznak szótagvégi /h/-t, pl. *sah*, *pech*, *technika*, *APEH*. Az őshonos vagy teljesen meghonosodott szavakkal ellentétben a *ch*-val írt szavak az idegenszerűség jegyeit mutatják. A *keh* szóban vagy hangzik a szótagvégi /h/, vagy nem, de ha hangzik, akkor csak a [kɛx] kiejtés képzelhető el, az „*ich*-laut”-os [kɛç] nem. A *pech* viszont [pɛx:] és [pɛç:], a *peches* [pɛx:ɛʃ], [pɛç:ɛʃ] és [pɛkɛʃ], a *technika* pedig [tɛx(:)nikɔ], [tɛç(:)nikɔ] és [tɛknikɔ] is lehet. Az elidegenítés mozaikszavakban is megfigyelhető, az *a* betűnek rendszeren [ɒ] a hangértéke, de az *APEH*-et hallottam már [apɛx:]-nek is.

Az, hogy a szótagvégi /h/ rendszerint hosszú, szintén felfogható elidegenítés-ként (vö. Nádasy 1989a). Ezek a /h/-k akkor sem mindig rövidülnek meg, amikor más mássalhangzók igen: *treff király* [-ɛfki-], de *pechből* [pɛx:bɔl] (A rövidülésről l. Nádasy 1989b; Siptár 1995: 99–106).

Kevésbé művelt kiejtésben az idegen eredetű szavak szótagvégi *c*-je időnként úgy hangzik, mintha *ch* lenne: *Bac dezodor* [bax:] vagy [bɔx:], *Macbeth* [max(:)bɛt]. Szótagkezdő *c*-kkel ez sosem fordul elő.

A jelölt szegmentumok és szegmentumkapcsolatok az egyébként kötelező folyamatoknak is ellenállhatnak. A *Szverdlovszkan* és a *Bathban* szavakban a jelölt /fsk/ kapcsolat, illetve a magyarból hiányzó [θ] mássalhangzó mentesülhet a zöngéségi hasonulás alól. A jelölt és elidegenítve kezelt szótagvégi /h/ is ezekhez hasonlóan fonológiai idézetként épül be a szegmentumlánca.

A magyar /h/ – szótagvégi [x] allofónja révén – az orosz /x/-val hozható kapcsolatba. Az oroszban a /x/-t tartalmazó szótagvég jó formájú, szokványos alakulat: a /x/ a többi zörejhanghoz hasonlóan nemcsak hasonít, hanem hasonul is: *уорox замep* /x+z/ → [yz] '(a) zizegés elhalt' (Hajzer [1982: 75] példája).

IRODALOM

- Abondolo, Daniel Mario 1988: *Hungarian inflectional morphology*, Budapest, Akadémiai.
- AkH. 1984 = *A magyar helyesírás szabályai*, 1984, 11. kiadás, Budapest, Akadémiai.
- Barkaï, Malachi–Julia Horvath 1978: Voicing assimilation and the sonority hierarchy: evidence from Russian, Hebrew and Hungarian, *Linguistics* 212, 77–88.

- Chomsky, Noam–Morris Halle 1968: *The sound pattern of English*, New York, Harper and Row.
- Deme László 1961: Hangtan, in Tompa József szerk.: *A mai magyar nyelv rendszere I*, Budapest, Akadémiai, 55–119.
- Hajzer Lajos 1982: *A mai orosz nyelv gyakorlati hangtana* (6. kiadás), Budapest, Tankönyvkiadó.
- Imre Samu 1971: *A mai magyar nyelvjárások rendszere*, Budapest, Akadémiai.
- Juhász József szerk. 1972: *Magyar értelmező kéziszótár*, Budapest, Akadémiai.
- Kassai Ilona 1994: A fonetikai háttér, in Kiefer Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan 2: Fonológia*, Budapest, Akadémiai, 581–665.
- Kornai András 1994: *On Hungarian morphology* (Linguistica, Series A: Studia et Dissertationes 14), Budapest, Az MTA Nyelvtudományi Intézete.
- McCawley, James D. 1989: A The sound pattern of English ismertetése (Dalmi Gréte fordítása), in Siptár Péter szerk.: *Modern fonológiai szöveggyűjtemény I*, Budapest, Tankönyvkiadó, 12–64.
- Nádasdy Ádám 1989a: Consonant length in recent borrowings into Hungarian, *Acta Linguistica Hungarica* 39, 195–213.
- Nádasdy Ádám 1989b: The exact domain of consonant degemination in Hungarian, *Magyar Fonetikai Füzetek* 21, 104–7.
- Olsson, Magnus 1992: *Hungarian phonology and morphology* (Travaux de l'Institut de Linguistique de Lund 26), Lund University Press.
- Papp Ferenc szerk. 1969: *A magyar nyelv szóvégmutato szótára*, Budapest, Akadémiai.
- Papp István 1966: *Leíró magyar hangtan*, Budapest, Tankönyvkiadó.
- Siptár Péter 1993: Hungarian consonants: rules and representations, in Kövecses Zoltán szerk.: *Voices of friendship: Linguistic essays in honor of László T. András*, Budapest, ELTE, 27–50.
- Siptár Péter 1995: *A magyar mássalhangzók fonológiája* (Linguistica, Series A: Studia et Dissertationes 18), Budapest, Az MTA Nyelvtudományi Intézete.
- Siptár Péter 1996: A Janus-faced Hungarian consonant, *The Even Yearbook* 2, 83–96.
- Szépe György 1969: Az alsóbb nyelvi szintek leírása, *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 6, 359–466.
- Törkenczy Miklós 1994: A szótag, in Kiefer Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan 2: Fonológia*, Budapest, Akadémiai, 273–392.
- Vago, Robert M. 1980: *The sound pattern of Hungarian*, Washington, Georgetown University Press.
- Zsigri Gyula 1994: *Magyar mássalhangzószabályok*, egyetemi doktori értekezés, kézirat, Szeged, JATE.

VOICING ASSIMILATION AND TRANSIENT CONSONANTS

GYULA ZSIGRI

Hungarian voicing assimilation is a process in which an obstruent is assimilated in voicing to a following obstruent. Two consonants behave irregularly: /v/ undergoes the process but does not trigger it, while /h/ triggers it but does not undergo it.

The paper critically discusses the rules formulated about Hungarian voicing assimilation, and proposes one based on a new feature [$\pm$ transient]. The feature selects voiced oral consonants articulated without complete closure or significant fricative noise. In Hungarian, the underlying [+ transient] consonants are /l/, /r/, /j/ and /v/. The feature makes [$\pm$ nasal] superfluous in the lexical phonology of Hungarian, so it does not increase the number of underlying features.